

Bylina, Stanisław

"La vie quotidienne des cathares du Languedoc au XIIIe siècle", René Nelli, Paris 1969 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 62/2, 324-327

1971

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Zresztą gwoli sprawiedliwości należy odnotować kilka bardzo ważnych pozytywów tych części książki. Należą do nich bardzo dobra i zwarta charakterystyka walki Bułgarów o wolność (można by dodać tu kilka informacji obrazujących starania Bułgarów o zyskanie zainteresowania i poparcia Zachodu dla ich walki) oraz dziejów Macedonii na przełomie XIX—XX stulecia, chyba słusznie wyodrębnionych.

W następnym wydaniu podręcznika można będzie bez trudu wnieść konieczne poprawki wszędzie tam, gdzie występują rzeczowe błędy. Jest ich dosyć dużo i w dodatku są one zbyt rażące, żeby przejść nad nimi do porządku dziennego. Natomiast warto utrzymać ten ciepły ton, jaki cechuje wiele wzmianek o skarbach polskiej kultury, a zwłaszcza charakterystyki dążeń narodowyzwoleńczych każdego narodu słowiańskiego. Generalnie rzecz biorąc obecny podręcznik w jego partiach dotyczących historii Polski stanowi duży krok naprzód pod względem rzeczowej zawartości tekstu i ogólnych zasad, którymi kierowali się jego autorzy. Niezbędne uzupełnienia wnieść będzie można eliminując w razie konieczności polemiki czy informacje o ewolucji poglądów nauki historycznej w danej sprawie (np. s. 106 n.).

Wielkie zainteresowanie krajami słowiańskimi, wyrażające się w stałym wzroście liczby studentów na wyższych uczelniach specjalizujących się w tej dziedzinie, w powstawaniu nowych katedr i ośrodków badawczych, we wzrastającym zapotrzebowaniu państwa i organizacji społecznych na specjalistów stanowi gwarancję dalszego rozwoju tej dyscypliny, czemu pomagać będzie w jakimś stopniu również omawiany podręcznik. W dalszej perspektywie rozwój badań nad Słowiańszczyzną w poszczególnych krajach i wymiana wzajemnych doświadczeń być może stworzą warunki dla opracowania naprawdę pełnej, fundamentalnej syntezy dziejów Słowiańszczyzny przez kolektyw specjalistów tej dziedziny z różnych krajów.

Aleksander Achmatowicz, Jerzy Skowronek

René Nelli, *La vie quotidienne des cathares du Languedoc au XIIIe siècle*, Hachette, Paris 1969, s. 299.

René Nelli, historyk kultury południa Francji w średniowieczu, autor szeregu prac z dziejów herezji katarów, podjął temat trudny, złożony i jednocześnie pionierski — dotąd żadna z licznie powstających prac z serii „życie codzienne” nie była poświęcona życiu społeczności heretyckiej. Badanie życia ludzi, których łączyła przynależność do sekty religijnej, nastęrcza trudności natury zarówno źródłowej, jak metodycznej. Najczęściej spotykane materiały do dziejów herezji: akta inkwizycyjne i sądowe, zapiski kronikarskie, pisma o charakterze polemicznym a także antyheretyckie utwory o aspiracjach literackich, mają zazwyczaj charakter jednostronny: dotyczą doktryny heretyckiej i „błędów” przeciw ortodoksji. Autentyczne teksty wyznawców herezji, niemal z reguły nieliczne, również niewiele mówią o życiu codziennym. Trudności natury metodycznej wynikają przede wszystkim z faktu, że średniowieczni wyznawcy określonej „herezji” rzadko bywali przedstawicielami jednej klasy, warstwy lub grupy społecznej. Waldensi tylko na niektórych terenach mieli charakter sekty typowo rzemieślniczej, tylko niektóre grupy heretyckich begardów składały się z ludzi o jednolitym zawodzie (np. *fratres textores*), złożone pod względem składu społecznego były też grupy Braci Apostolskich. Wśród langwedockich katarów, jednej z najbardziej masowych herezji średniowiecza, znaleźć można przedstawicieli całego społeczeństwa. Powstaje więc problem, czy mówiąc o życiu codziennym katarów przedstawić należy życie całego społeczeństwa, czy też jedynie ograniczyć się do tych jego ele-

mentów, które u przedstawicieli herezji są wyłączne i typowe. Czy jednak w tym ostatnim wypadku obraz życia heretyków nie zostałby wypaczony? Przecież życie przeciętnych wyznawców kataryzmu pod wieloma względami nie różniło się (przynajmniej przed okresem wielkich prześladowań) od życia ludzi pozostałych — w podobnych warunkach pracowali, mieszkali, korzystali z dóbr materialnych, stykali się z innymi ludźmi itd.

Z powyższych trudności autor w pełni zdawał sobie sprawę, a że udało mu się je rozwiązać, dowodzi treść recenzowanej pracy. Pełny i przekonujący obraz życia codziennego katarów langwedockich w XIII wieku powstał w oparciu o gruntowną znajomość źródeł do dziejów kataryzmu a także opracowań historii tego regionu. Z ogromnego materiału źródłowego, a zwłaszcza z tekstów przesłuchań inkwizycyjnych¹, Nelli wydobyl wzmianki na pozór marginalne, z których zebrał wiadomości dla interesujących go problemów życia codziennego. Termin „życie codzienne” autor pojmuje szeroko. Tradycyjny dla tego typu prac kwestionariusz badawczy poszerza o rozbudowany krąg problematyki wierzeń i mentalności religijnej. Szczególną uwagę zwraca na zagadnienie umysłowości i psychiki zbiorowej. „La vie quotidienne des cathares du Languedoc au XIIIe siècle” jest więc pracą wszechstronną i wielowarstwową.

Przyjęty przez autora podział pracy na dwie części: życie codzienne w okresie triumfów kataryzmu i życie codzienne w okresie prześladowań — pozwolił rozwiązać poruszone poprzednio trudności metodyczne. W części pierwszej Nelli przedstawił podstawową problematykę życia ludzi należących do poszczególnych klas i grup społecznych Langwedocji: życia wielkich seniorów, drobnych rycerzy, chłopów, przedstawicieli różnych zawodów w mieście, wreszcie życia i specyficznej sytuacji kobiet. Jest to problematyka ogólna, wspólna dla katarów i pozostałych mieszkańców regionu. Odrębne rozdziały zostały poświęcone specyficznym cechom życia wyznawców herezji — katarów „doskonałych” i przedstawicieli szerszej rzeszy zwolenników kataryzmu — tzw. „wierzących”. Omówione tu więc zostały aspekty życia codziennego wiążące się ściśle z przynależnością do sekty: katarskie modły i obrzędy, obyczajowość, wpływ kataryzmu na sposób myślenia a także sprawy bytu materialnego — odmienny od innych ludzi sposób wyżywienia wynikający z przepisów religijnych, różnice w ubiorze itd. Do najciekawszych fragmentów książki należy rozdział poświęcony elicie sekty, tzw. „doskonałym”. Badania nad przynależnością społeczną katarów „doskonałych” z Langwedocji pozwoliły autorowi wykazać ich ścisły związek z niektórymi zawodami (większość „doskonałych” to rzemieślnicy — tkacze, białoskórnicy i in., wielu poświęcało się sztuce medycznej). Na życie codzienne „doskonałych” składała się jednak przede wszystkim działalność religijna — kaznodziejstwo, praca o charakterze misyjnym, udzielanie sakramentów i inne funkcje. Zajmując się stosunkami wewnątrz sekty, autor pomija jednakże problem, który wydaje się szczególnie interesujący we wszystkich badaniach nad dziejami herezji. Mam na myśli zjawisko kultu wybitnych kapłanów, przywódców, ludzi mających wielki autorytet wśród członków sekty. Jest rzeczą znaną np. w dziejach sekty Braci Wolnego Ducha w XIV w., że niektórzy spośród jej przywódców gromadzili wokół siebie rzesze bezgranicznie oddanych wyznawców, nie uznających żadnych autorytetów prócz osoby „mistrza”, który nierzadko zyskiwał opinię „proroka” lub nawet cudotwórcy. Szkoda, że autor nie omawia tego zjawiska odnośnie do „doskonałych” katarów.

Problemem żywo interesującym autora jest wpływ kataryzmu na mentalność grup społecznych i zawodowych. Tak np. w poglądach katarów zajmujących się

¹ Niezwykłą wartość przedstawiają zwłaszcza teksty opublikowane przez J. Duvernoy, *Le Registre d'Inquisition de Jacques Fournier (1318-1323)*, Toulouse 1965.

handlem żadnej roli nie odgrywa oficjalna nauka kościelna o „godziwym zysku”; kupcy — heretycy reprezentują etykę wprawdzie bardzo wyraźną, ale całkowicie odmienną od głoszonej przez kościół katolicki. Autor porusza także zjawisko odwrotne — wpływu mentalności poszczególnych klas społecznych na kataryzm. Zaznacza się on wyraźnie w przypadku należących do sekty chłopów. Wnosili oni do wierzeń katarów pewne własne naleciałości — skłonność do zabobonów, przesądów, elementy magii, obrzędy sabatów itp. Tego typu „wynaturzenia” katarysty powstawały niemal wyłącznie w środowiskach wiejskich. Problem ten autor jedynie sygnalizuje i niewątpliwie jest on wart badań szerszych i szczegółowych.

Druga część pracy — życie codzienne katarów w okresie prześladowań — przynosi zupełnie nową problematykę. Okres krucjaty i wzmożonego działania inkwizycji zmienia całkowicie rytm życia codziennego katarów na terenie Langwedocji. Heretyk w życiu codziennym staje wobec potężnego mechanizmu przemocy: inkwizycji dominikańskiej i rozwiniętego systemu szpiegostwa i donosicielstwa. Mechanizm działania inkwizycji interesuje autora przede wszystkim pod kątem jego wpływu na życie codzienne wyznawców herezji, bowiem nie prześladowcy lecz prześladowani są głównymi bohaterami książki. Autor ukazuje jak ulega zmianie rytm życia codziennego z chwilą przyjazdu inkwizytora do miasta. Stopniowo narasta atmosfera strachu, ciągłej grozy przesłuchań, wzajemnej nieufności. Na arenę życia wkraczają nie tylko groźni sędziowie, lecz także grupa ludzi na ich usługach: zawodowi tropiciele heretyków (*exploratores*) posługujący się tresowanymi psami i zwykli donosiciele starający się różnymi sposobami przeniknąć do środowisk heretyckich. Należy żałować, że autor w jeszcze większym stopniu nie wykorzystał kapitalnego źródła, jakim są zeznania szpiega inkwizycji Arnaud Sicre², jedyny chyba tego typu materiał w dziejach herezji. W każdym razie fragmenty omawiające problem: katarzy wobec aparatu inkwizycji należą do najlepszych w recenzowanej pracy. Podobną opinię wyrazić można o tych relacjach autora, które prezentują kataryzm przeciwstawiający się prześladowaniom — stosowanie przez katarów odwetu, usuwanie szpiegów, praktyki wzajemnej pomocy i ukrywania „doskonałych”. Wreszcie, nowego spojrzenia doczekało się w pracy Nelli życie w ostatniej twierdzy katarów — Montségur. Autor naświetlił je w sposób odmienny od kilku prac poprzednich³. *La dernière forteresse cathare* ukazana została jako „świat w miniaturze”, w którym w dniach oblężenia zgromadzili się przedstawiciele wszystkich warstw społecznych.

Powyższe uwagi nie wyczerpują całości problematyki poruszonej w recenzowanej pracy. Kwestionariusz badawczy jest tu niezwykle bogaty i chyba trudno byłoby przedstawić jakiś wykaz istotniejszych problemów życia codziennego katarów, które zostały pominięte. Ograniczymy się więc do kilku przykładów. Jednym z nich jest poruszony niedawno przez A. Borsta⁴ problem przenikania herezji — jej dróg, jakimi przedostaje się do nowych środowisk i zdobywa nowych adeptów. Jest to zagadnienie dość ściśle wiążące się ze sferą życia codziennego. Nelli nie zajął się np. postacią kopysty — tak ważną w procesie przenoszenia herezji. Szerszego omówienia domagałyby się stosunki katarsko-waldenskie lub stosunki katarów z przedstawicielami innych organizacji heretyckich. Zbyt skąpo dowiadujemy się o katarach w okresie krucjaty Szymona de Montfort i ich udziału

² Fragmenty zeznań A. Sicre opublikował J. Duvernoy, *Dépositions devant l'Inquisition*, [w:] *Les Cathares*, Paris 1964, s. 70—72.

³ Z. Oldenburg, *Le Bucher de Montségur*, Paris 1959; F. Niel, *Montségur. La montagne inspirée*, Paris 1954; tenże, *Montségur (dernière forteresse cathare et temple solaire)*, [w:] *Les Cathares*, s. 288—389.

⁴ A. Borst, *La transmission de l'hérésie au Moyen Age*, [w:] *Hérésies et sociétés dans l'Europe pré-industrielle 11e—18e siècles*, Paris—La Haye 1968, s. 273—280.

le w obronie obleganych miast, słowem o katarach walczących o rękę. Wreszcie uwaga natury ogólniejszej. Wprawdzie Nelli nie lekceważy problematyki miejsca katarów w antagonizmach społecznych na terenie Langwedocji i zagadnienia ich stosunku do istniejącego porządku społecznego, lecz są to zagadnienia zasługujące na znacznie szersze omówienie niż to, które znaleźć można w krótkim podrozdziale „Le Catharisme face à la Féodalité” (s. 34—35). Mówiąc o dualizmie katarów, jednej z zasadniczych podstaw ich doktryny, słusznie stwierdza autor: *Le monde du Mal, c'est pour lui la Féodalité* (s. 35), ale to jest dopiero punkt wyjścia do dalszych rozważań, które nie doczekały się tu rozwinięcia.

Uwagi powyższe nie przeczą jednak opinii, że praca Nelli o życiu codziennym katarów w Langwedocji w XIII wieku jest pracą wartościową i niezwykle interesującą. Ta ostatnia cecha jest bardzo istotna, bowiem praca ukazała się w serii przeznaczonej dla szerszego ogółu czytelników. Napisana w sposób jasny i dostępny, łączy walory popularyzatorskie z wysokim poziomem naukowym, co, jak wiadomo, nie często idzie w parze.

Jak wspomniano, praca ukazała się w serii popularnej i jak wiele prac z cyklu „życie codzienne”, pozbawiona jest aparatu przypisów. Szkoda więc, że autor nie podał obszerniejszej bibliografii, zadowolając się skromnym wyborem. Warto też zaznaczyć, że uzupełnieniem recenzowanej pracy może być ostatni, trzeci zeszyt niezwykle wartościowych „Cahiers de Fanjeaux”⁵.

Stanisław Bylina

Études sur l'Histoire des Assemblées d'États, „Travaux et Recherches de la Faculté de Droit et des Sciences Économiques de Paris. Série Sciences Historiques” nr 8, Paris 1966, s. VIII, 223.*

Recenzowany tom studiów zawiera w pierwszej swej części pt. „Histoire générale des États” (s. 1—94) sześć artykułów o różnej tematyce, ogólnie obracających się wokół problematyki dziejów ustroju i parlamentaryzmu¹, w drugiej natomiast, pt. „Le rôle financier des États en France” (s. 95—222), składa się z jedenastu szkiców, w czym trzy charakteryzują tytułowe kwestie ogólnie², gdy w ośmiu pozostałych przedstawiono szczegółowiej działalność fiskalną stanów prowincjonalnych w konkretnych regionach Francji.

Z założeń ustroju feudalnego wynikał fakt, że wasale korony wypowiadali się o koncesjach podatkowych na rzecz monarchii. Proces reintegracyjny prowincji

⁵ *Cathares en Languedoc* („Cahiers de Fanjeaux”, n° 3, Toulouse, 1968).

* Wydawnictwo stanowi zarazem t. XXIX serii: „Études Présentées à la Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'États”. Recenzent otrzymał omawianą książkę wiosną 1970 r., co spowodowało opóźnienie recenzji.

¹ Są to: V. Cromwell, *The problem of supply in Great Britain in the nineteenth century*; W. Kienast, *Die Ursprünge des Herzogstitels in Frankreich*; N. Kisliakoff-Dumont, *La royauté et les États en Suède aux XVIIe et XVIIIe siècles*; G. I. Langmuir, *Politics and parliaments in the early thirteenth century*; J. R. Pole, *The emergence of the majority principle in the American Revolution*; D. Roughol, *Quelques aspects originaux du „Tiers État” au royaume d'Écosse*. Artykuł Nadii Dumont przybliża tu przede wszystkim uwagę czytelnika polskiego ze względu na swą problematykę i momenty skójarzeń (również przeciwstawnych) z dziejami naszego sejmu.

² C. Soule, *Le rôle des États Généraux et des Assemblées de notables dans le vote de l'impôt*, s. 95—103; książkę tegoż autora pt. *Les États Généraux de France (1302—1789)*, Heule 1968, J. Lelièvre, *Le rôle financier des Assemblées provinciales* (s. 105—115), rozpatruje działalność Stanów w okresie ich częściowej reorganizacji, w ostatnim dziesięcioleciu przed rewolucją, która wprowadzając nowy system administracyjny zdecydowała tym samym o zaniku instytucji w jej dawnych formach. Podsumowaniem ogólnym tematu zajął się F. Dumont, *Les États français et les impôts*, s. 211—222.